

V. Полемічна трибуна

821.111 : 81'255.4 Чосер

*Торкут Наталія
(Запоріжжя)*

Внутрішньомовні переклади «Кентерберійських оповідок» Джеффри Чосера

У статті представлений аналітичний огляд внутрішньомовних перекладів «Кентерберійських оповідок» Дж. Чосера, здійснений з урахуванням тих соціокультурних, лінгвістичних і естетичних чинників, які зумовлювали появу та визначали специфіку цих артефактів. Детально прослідковується еволюція перекладацького підходу до відтворення унікальних поетологічних особливостей Чосерового шедевр, визначаються ключові функції внутрішньомовних перекладів «Кентерберійських оповідок» та акцентується їхня популяризаторська й освітня значимість. Такі переклади не тільки надають можливість сучасним читачам ознайомитися з творчістю «батька англійської мови», а й слугують матеріалом для екранізацій, мультиплікаційних версій, театральних постановок і музичних інтерпретацій (мюзикли, пісні, реп-композиції та ін.), створюваних за мотивами «Кентерберійських оповідок».

Ключові слова: *Джеффри Чосер, «Кентерберійські оповідки», внутрішньомовні переклади, середньоанглійська мова, модернізація, адаптація, прозовий переклад, віршований переклад.*

Традиційно Джеффри Чосера називають «батьком англійської мови», але ця метафора аж ніяк не означає, що геніальний середньовічний поет був її творцем, адже таке пряме тлумачення суперечило б фундаментальним

V. Полемічна трибуна

уявленням про генезу і розвиток мови. Цим улесливим титулом автор «Кентерберійських оповідок» завдячує своїм сучасникам, які високо оцінили його поетичний талант і роль у становленні національної літературної традиції. Ще за часів життя колеги по письменницькому цеху називали Чосера «благородним» (“*noble*”), відзначаючи у такий спосіб його надзвичайно високу риторичну майстерність, що вважалася в ті часи показником шляхетності й освіченості. Невдовзі по його смерті відомий філософ і письменник Томас Окклів, який був особисто знайомий з Чосером та вважав його взірцем у царині красного письменства і власним наставником, назвав свого вчителя «першовідкривачем нашої прекрасної мови» (“*the first findere of our faire language*”¹). Висока літературна репутація Чосера зберіглася і протягом наступних століть: ще задовго до офіційного запровадження такої форми публічного визнання, як поет-лауреат², поряд з його іменем уже ставили атрибутиви *aureate* (золотий) або *laureate* (лауреат).

Заслуги Дж. Чосера перед національною культурою важко переоцінити: в ті часи, коли англійська знать розмовляла здебільшого старофранцузькою, а документи писалися латиною, він використав англійську мову для написання художніх творів (чим суттєво підняв її престиж у вищих колах суспільства і серед літераторів), а також збагатив арсенал тем, мотивів і риторичних

¹ Цит. за: *Grosse M.W. Chaucer / M. W. Grosse. – N.Y.: Arco Pub, 1969. – P. 154.*

² Ця почесна посада є формою офіційного визнання заслуг поета перед англійською короною і державою. Першим поетом-лауреатом став Джон Драйден, призначений Карлом II у 1668 році. До того часу лауреатами називали придворних поетів, а в добу Відродження – тих, хто сприяв глорифікації Англії. Цікаво, що Бен Джонсон, перу якого належить уїдлива сатирична п’єса «Собачий острів», у 1616 році отримав пенсію від англійського короля, і це, по суті, стало одним із важливих кроків на шляху офіційного запровадження титулу «поет-лауреат».

стратегій. Головним результатом впливу літературної діяльності Чосера на подальший розвиток англійської мови стало не стільки розширення її вокабуляру (на думку укладача “*New English Dictionary*” Г. Бредлі, кількість слів, введених поетом до англійського лексикону була доволі скромною³), скільки те, що його поетичні твори продемонстрували великі художньо-естетичні й образотворчі можливості національної мови. За словами Ф.М. Робінсона, саме Чосер підняв англійську мову до рівня мови літературної⁴. Що стосується розширення лексичного діапазону англійської мови, то воно відбувалося, головним чином, за рахунок активного залучення поетом французьких слів. І це, до речі, матиме в подальшому вельми неоднозначну оцінку. «В наступні століття, – пише Е.Дж. Говард, – одні красно дякували Чосерові за збагачення мови, а інші проклинали його за її забруднення»⁵. У цілому ж словник Дж. Чосера, за підрахунками фахівців, налічував біля 8000 слів, що для середньовічної Англії було свого роду проривом. Г. Беннет, автор фундаментальної монографії «Чосер і XV століття», стверджує, що вокабуляр Чосерового сучасника Гауера, приміром, був удвічі меншим⁶.

Як зауважує грузинський медієвіст З. Гачечиладзе, практично всі англійські письменники двох наступних століть зазнавали потужного впливу автора «Кентерберійських оповідок», наслідували «його стиль і версифікацію, використовуючи окремі сюжети і

³ Дет. див.: *Robinson F.N. Introduction / F. N. Robinson // The Complete Works of Geoffrey Chaucer / Ed. by F. N. Robinson. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – P. XXX.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Howard E.J. Geoffrey Chaucer / E. J. Howard. – N.Y. : St. Martin’s Press, 1964. – P. 195.*

⁶ *Bennett H.S. Chaucer and the Fifteenth Century / H. S. Bennett. – London, 1961. – P. 83.*

V. Полемічна трибуна

вдаючись до запозичень»⁷. Серед тих, хто почав писати англійською саме під впливом Чосера, варто згадати Томаса Оккліва, Джона Лідгейта, Джона Гауера, Генрі Скогана, Джона Скелтона та ін. Так звану «чосерову строфу» використовували, приміром, Джон Лідгейт, Сліпий Гаррі – автор шотландської поеми «Воллес», шотландський поет Роберт Генрісон (який у продовження Чосерової поеми «Троїл і Крессида» написав віршований «Заповіт Крессиди»), а також найвидатніший з-поміж шотландських середньовічних сатириків Вільям Дунбар.

Найвідоміший твір Дж. Чосера – «Кентерберійські оповідки» (1387–1400) – уже протягом шести століть незмінно привертає увагу як широкого читацького загалу, так і науковців. Дослідницький дискурс, сфокусований на вивченні цієї «енциклопедії середньовічного життя», є надзвичайно багатоаспектним у проблемно-тематичному плані. На сьогодні детально вивчені першоджерела⁸, особливості мови Чосера⁹, художньо-композиційна структура різних текстових версій манускриптів і перших видань «Кентерберійських оповідок», кореляції змісту та ідеологічного

⁷ Гачечиладзе З.Г. Джеффри Чосер и пути развития английского ренессанса : дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук в форме научного доклада : спец. 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» / З. Г. Гачечиладзе. – Тбилиси, 1991. – С. 22. URL: <http://docplayer.ru/62702376-Gachechiladze-8aza-givievich.html>.

⁸ Chaucer: Sources and Backgrounds / Ed. by Robert P. Miller. – Oxford : Oxford University Press, 1977. – 528 p.; Brewer D. Tradition and Innovation in Chaucer / Derek Brewer. – Palgrave Macmillan UK, 1982; Edwards R.R. Source, Context, and Cultural Translation in the “Franklin’s Tale.” / R.R. Edwards // Modern Philology. – 1996. – V. 94.2. – P. 141-162.

⁹ Eliason N.E. The Language of Chaucer's Poetry: An Appraisal of the Verse, Style, and Structure / Norman E. Eliason. – Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 1972; Elliott R.V. Chaucer's English R. V. Elliott. – London: Deutsch, 1974; Kerkhof J. Studies in the Language of Geoffrey Chaucer / J. Kerkhof. – Leiden U.P., 1966; Burnley D. The language of Chaucer / David Burnley. – London: Macmillan Education Ltd., 1989.

навантаження оповідок з широким соціокультурним контекстом, проблемно-тематичний спектр, специфіка гумору і версифікаційні особливості твору¹⁰. До речі, серед ентузіастів вивчення творчості Чосера зустрічаються такі, хто ставить за мету віднайдення прототипів кентерберійських прочан. І деякі з них іноді пропонують доволі цікаві версії. П. Аккройд, приміром, висловлює припущення, що чосерівський господар заїзду «Табард» «списаний» з Гаррі Бейлі – власника таверни у Сатверку, а Кухар як персонаж походить від знаменитого в ті часи повара Роджера Верського на прізвисько Верський Кабан¹¹.

Чосерознавці відзначають, що за часів Ренесансу навіть співвітчизники митця, які ставилися до його творчого доробку з глибокою і щирою повагою, вже мали певні труднощі зі сприйняттям ритмомелодики Чосерового вірша. Це зумовлювалося тим, що «традиція метричної декламації поезії, яка передбачала вимову «e's» наприкінці слів, була повністю забута»¹². Крім того, сама мова Чосера сприймалася елизаветинцями як малозрозуміла, оскільки значна частина слів застаріла. Попри те, що в середині XVI століття повне зібрання творів Чосера (підготовлене Вільямом Тіндейлом у 1532 році) неодноразово перевидавалося (1542, 1550, 1561), в останні роки правління королеви Єлизавети інтерес до творчості митця помітно згасав.

¹⁰ Дет. див.: *Griffith D.D. Bibliography of Chaucer 1908-53 / D. D. Griffith. – Seattle: University of Washington Press, 1955; Crawford W.R. Bibliography of Chaucer 1954-63 / W. R. Crawford. – Seattle and London: University of Washington Press, 1967; Baird L.Y.Y. A Bibliography of Chaucer, 1964-73 / Lorra Yne Y. Baird. – Boston, Mass. and London: Hall and Prior, 1977; Baugh A.C. Chaucer, Goldentree Bibliographies in Language and Literature, 2nd edn. / A. C. Baugh. – Arlington Heights, Illinois: AHM Publishing Corporation, 1977.*

¹¹ *Geoffrey Chaucer. The Canterbury Tales: A Retelling by Peter Ackroyd. – L. : Penguin Classics, 2010. – P. 15.*

¹² Цит. за: *Howard E.J. Op. cit. – P. 193.*

V. Полемічна трибуна

У літературно-естетичних дискусіях того часу мова Чосера поставала як синонім «простої англійської» (*plain English*), яка протиставлялася штучній мові, що рясніла заумними словами (*inkhornisms*). У 1598 році вийшло повне видання творів Чосера з глосарієм застарілих і незрозумілих слів, яке підготував до друку Томас Спейт (*Thomas Speght*). І хоча протягом наступного століття воно тричі перевидавалося (1602, 1687, 1689), нарікання на незрозумілість Чосерової мови не вмовкали й поступово стали загальним місцем літературного дискурсу. До речі, тогочасний поет Сер Естон Кокейн (*Sir Aston Cokayne*) із цього приводу зазначав, що не Чосер винний у тому, що його складно читати, а читачі, які погано знають свою рідну мову¹³.

Цікаво, що після виходу у 1635 році латиномовного перекладу поеми «Троїл і Крессіда», здійсненого Сером Френсісом Кінестоном (*Sir Francis Kynastone*), його сучасник Вільям Картрайт (*William Cartwright*) висловив щиру подяку перекладачеві за те, що лише завдяки латинському тексту він зміг читати Чосера без словника¹⁴.

За шість століть, що віддаляють нас від Чосера, суттєво змінилися не лише фонетичні та лексико-граматичні особливості мови, але і культурний тезаурус¹⁵. Тексти, що входили до лектури середньовічного автора і алюзивний зв'язок з якими з легкістю «розпізнавався» більшістю тодішніх його читачів, сьогодні маловідомі навіть фахівцям. Тож цілком природно, що для широкого загалу написані середньоанглійською мовою «Кентерберійські оповідки»

¹³ Цит. за: *Howard E.J.* Op. cit. – P. 197.

¹⁴ *Kerling J.* Chaucer in early English dictionaries / Johan Kerling. – Leiden: Leiden UP, 1979. – P. 17.

¹⁵ Детальніше про особливості мови Чосера див. *Burnley D.* The language of Chaucer / David Burnley. – London: Macmillan Education Ltd., 1989.

є надзвичайно складним текстом, і далеко не всі спеціалісти з середньовічної англійської літератури можуть похвалитися тим, що вільно читають Чосера мовою оригіналу. Про це, зокрема, пише Джозеф Джібалді – автор монографії «Підходи до вивчення “Кентерберійських оповідок” Чосера»¹⁶. Він зазначає, що сьогодні все ще тривають дискусії стосовно того, як треба викладати Чосера в університеті – чи варто наполягати на тому, щоб текст його широковідомого шедевр читався мовою оригіналу, тобто середньоанглійською, чи, заради кращого розуміння, можна дозволяти студентам користуватися перекладами на сучасну англійську. За інформацією цього вченого, у практиці західних університетів зустрічаються три основні підходи:

- «Кентерберійські оповідки» читаються виключно мовою Чосера, адже тільки так студент може отримати максимально повне враження від тексту, відчувати його ритм і мелодику;
- «Кентерберійські оповідки» спочатку читаються у сучасному перекладі, а потім в аудиторії детально аналізується середньовічний текст оригіналу, тобто текст мовою Чосера;
- вивчення «Кентерберійських оповідок» здійснюється в два етапи. На першому етапі, що покликаний сформувати розуміння мовних особливостей середньовічної поезії і стильової манери Чосера, студенти знайомляться із «Загальним прологом», який рекомендовано читати мовою оригіналу. На другому етапі, що має створити цілісне уявлення про художню структуру, тематику, систему образів твору Чосера, вивчаються тексти оповідок, які, задля

¹⁶ *Gibaldi J. Approaches to Teaching Chaucer's Canterbury / J. Gibaldi. – New York, 1980. – 175 p.*

V. Полемічна трибуна

економії часу, студенти читають в перекладі сучасною англійською мовою¹⁷.

Мета цієї історико-літературної розвідки полягає в тому, щоб створити цілісне уявлення про внутрішньомовні переклади «Кентерберійських оповідок» Дж. Чосера, акцентуючи увагу на тих соціокультурних, лінгвістичних і власне естетичних чинниках, що зумовлювали їх появу та певною мірою визначали їхню специфіку.

Вперше думка про те, що тексти Дж. Чосера потребують оновлення або «мовного відшліфовування», була артикульована наприкінці XVII ст. англійським літературним критиком Джоном Драйденом. Щоправда, ще у 1630 році Джонатан Сіднем (*Jonathan Sidnam*) переклав три перші книги «Троїла і Крессиди» сучасною йому англійською мовою, однак цей текст так і не було надруковано¹⁸.

В епоху Реставрації (1660–1688) в Англії розгорталися бурхливі дискусії стосовно шляхів удосконалення літературної мови, каталізатором яких став твір французького мандрівника Самюеля Сорб'єра (1664)¹⁹. Описуючи звичаї, побут і культуру англійців, Сорб'єр гостро критикував англійський театр за невідповідність нормам неокласицизму та висловлював низку ганебних закидів на адресу англійської мови. Її він вважав «спотвореною тевтонською чи німецькою», а останні називав «бідними мовами»²⁰. Представники Лондонського королівського товариства (створеного незадовго до того) і тогочасна інтелектуальна еліта

¹⁷ Ibid. – P. 10-11.

¹⁸ Kerling J. Op.cit. – P. 17.

¹⁹ Кузьмичев А.И. Дискуссия вокруг подражания языку Шекспира в английской культуре в последней трети XVII – начале XVIII века / А. И. Кузьмичев // Знание. Понимание. Умение. – 2016. – № 3. – С. 305-317.

²⁰ Цит за: Кузьмичев А.И. Цит. вид. – С. 307.

постали на захист англійської культури, що зрештою вилилося в широку полеміку про стан і перспективи розвитку національної мови. Одні її захисники, зокрема, Томас Спрат, Джон Денніс, Томас Раймер, заявляли, що треба зберігати самобутність англійської мови, та проголошували Чосера і Шекспіра гордістю нації. Інші ж, як приміром, Вільям Давенант, Томас Шедвелл чи Томас Келлігрю, наполягали на необхідності адаптації давніх текстів до нових культурних реалій і художніх смаків. До цієї групи належав і авторитетний критик Джон Драйден, який, з одного боку, відзначав важливу роль Чосера у становленні англійської мови, а з іншого – називав мову його творів грубою і неотесаною, таким собі «невідшліфованим алмазом», що потребує огранки²¹.

Поділяючи популярну з часів Ренесансу оцінку Чосера як ерудита і віртуозного майстра реалістичного зображення людських характерів, Дж. Драйден переконливо обґрунтував потребу перекладу його творів сучасною для читачів мовою. У передмові до збірки власних перекладів, куди ввійшли п'ять Чосерових оповідок, він дав відповіді на закиди своїх опонентів. Одні з них вважали, що «Кентерберійські оповідки» настільки застаріли, що взагалі вже не можуть цікавити сучасну публіку. Їм Драйден відповідає, що позачасова цінність Чосерового твору в поєднанні загальнолюдського та унікального, в глибині змісту, яку іноді важко зрозуміти чи навіть помітити через мовні труднощі. Персонажі Чосера не тільки індивідуально неповторні і дуже схожі на реальних мешканців сучасної поету Англії, але й наділені рисами, характерними для людей у будь яку епоху. «Перед нами, – пише Дж. Драйден, – праотці й прабабки, якими вони були за

²¹ *Dryden J. Essays of John Dryden. In 2 Vol. / John Dryden / Ed. by W. P. Ker. – Oxford, 1926. – Vol. 2. – P. 265.*

V. Полемічна трибуна

часів Чосера ... Їх загальні прикметні ознаки все ще можна зустріти у людства і особливо в Англії»²².

Інших своїх опонентів, які вважали, що геніальні тексти Чосера внаслідок осучаснення зазнають непоправних втрат, Драйден порівнював зі скнарами, які таємно милуються своїм скарбом і не дозволяють іншим (тобто тим, хто через застарілість мови не може розуміти зміст написаного) насолоджуватися ним. Власну ж місію критик вбачав у тому, щоб долучити своїх сучасників до видатного твору, який стоїть біля витоків англійської поезії, і тим самим «увічнити, чи принаймні освіжити пам'ять про великого Чосера»²³.

У передмові до своїх перекладів Дж. Драйден декларує власне творче кредо та пояснює потенційним читачам причини непоодиноких відхилень від оригіналу. «Виявивши у Чосера певну надмірність (адже це так просто, будучи людиною ординарною, знаходити якийсь недолік у когось із великих!), я не намагався перекладати буквально; я пропускав те, що здавалося мені зайвим або недостатньо шляхетним, щоб стояти поруч з високими думками. Я дозволив собі, – пише він, – продовжити деякі місця і додавав дещо від себе там, де, як мені здавалося, мій Автор не був досконалим і не навів належного глянцю на свої думки, оскільки у мові тих часів ще бракувало потрібних слів. Я на таке наважився тому, що (якщо дозволите мені так про себе говорити) я зрозумів, що душа моя конгеніальна його душі і я займаюся тією ж справою, якою займався він»²⁴.

Дж. Драйден запропонував читачам вільний переклад Чосера римованим дистихом, оновивши не лише мову, але і зміст оригіналу. Завдяки його творчим зусиллям інтерес читацького загалу до «Кентерберійських

²² Ibid. – P. 262-263.

²³ Ibid. – P. 265.

²⁴ Ibid.

оповідок» у добу Просвітництва не згасав і слава поета не тьмяніла, хоча дехто з тогочасних критиків, зокрема Джозеф Аддісон, вважав, що популярність цього поета залишилася далеко в минулому:

*Long had our dull forefathers slept supine,
Nor felt the raptures of the tuneful Nine,
Till Chaucer first, a merry bard, arose,
And many a story told in rhyme and prose.
But age has rusted what the poet writ,
Worn out his language, and obscured his wit;
In vain he jests in his unpolished strain,
And tries to make his Readers laugh in vain.*²⁵

Втім, більшість із них була переконана, що ім'я Чосера «житиме доти, доки існуватиме сама англійська мова»²⁶.

Перший повний внутрішньомовний переклад «Кентерберійських оповідок» побачив світ у 1775 році завдяки подвижницькій праці Томаса Тирвітта (*Thomas Tyrwhitt*), який видав текст у чотирьох томах, додавши біографічну довідку про поета та ґрунтовні есе про його мову і версифікацію²⁷. Це розкішне видання коштувало недешево, тож навряд чи можна стверджувати, що протягом наступного століття з ним ознайомилося широке коло читачів. Тим не менше, репутація Чосера залишалася стабільно високою, про що свідчать, приміром, непоодинокі апологетичні згадки про нього у творах романтиків, а також той факт, що 1868 року в Англії було засноване Чосерівське товариство. Поет-романтик С.Т. Колридж, як відомо, відзначав любов

²⁵ Addison J. An Account of the Greatest English Poets Account of the Greatest English Poets / Joseph Addison. URL: <https://www.bartleby.com/332/396.html>.

²⁶ Так про «батька англійської поезії сказав інший відомий тогочасний критик Джон Олдміксон (цит. за. *Howard E.J.* Op. cit. – P. 198)

²⁷ The Canterbury Tales of Chaucer. To which are added an essay on his language and versification, and an introductory discourse, together with notes and a glossary by the late Thomas Tyrwhitt. Oxford, Clarendon Press, 1798. URL: [//liblamp.uwm.edu/omeka/SPC2/exhibits/show/classicstext/item/115](http://liblamp.uwm.edu/omeka/SPC2/exhibits/show/classicstext/item/115).

V. Полемічна трибуна

середньовічного поета до природи та захоплювався високою майстерністю у її зображенні. Авторитетний тогочасний критик Лі Хант акцентував увагу на гуманізмі автора «Кентерберійських оповідок» та його вправності у творенні гумористичного ефекту.

Одним із аргументів на користь тези, що протягом ХІХ століття Дж. Чосер незмінно залишається символом споконвічної вітальності національної літературної традиції, є постійне включення його текстів, чи радше їхніх адаптацій, до кола дитячого і підліткового читання. Так, коли у 1810–1830-ті роки здійснювалася хвиля письменницької уваги до переказування чи переписування серйозних текстів з урахуванням вікових особливостей дитячої аудиторії (пригадаймо хоча б славнозвісні «Шекспірівські історії» (1807) Чарльза і Мері Лемів), твори Чосера виявилися також затребуваними. У 1833 році Чарльз Кауден Кларк (*Charles Cowden Clarke*) видав прозовий переказ поеми під назвою «Оповідки від Чосера», куди включив, окрім «Загального прологу» та десяти історій, доволі розлогу передмову про їх автора, його епоху і творчість. У ній він відзначив заслуги Дж. Драйдена, висловивши щире захоплення його поетичним перекладом. Однак той переклад, на думку Ч.К. Кларка, виявився надмірно складним і не зовсім прийнятним, якщо вести мову про перше знайомство з шедевром середньовічної поезії. Саме тому він і вирішив «переодягнути його у сучасні шати»²⁸.

Головною метою своєї праці перекладач вважав виховну і наголошував на тому, що Чосерові оповідки здатні пробуджувати добродієність та збагачувати мову читачів. Але водночас він розглядав свій переклад як

²⁸ *Clarke Ch.C. Tales from Chaucer / Charles Cowden Clarke. – L.: Published by G. M. Dent & Sons, 1911. – P. 2. URL: <https://archive.org/details/afw4581.0001.001.umich.edu/page/n7>.*

перший крок на шляху до серйозного читання, що здатний пробудити інтерес до автора та стимулювати до ознайомлення безпосередньо з самим поетичним текстом.²⁹

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. спроби наблизити тексти Чосера до читацького загалу, який погано розумів середньоанглійську, почастишали: з'явилися нові адаптації, коментовані видання «Кентерберійських оповідок» і навіть повні зібрання творів поета сучасною мовою. У 1894–1897 роках, приміром, в Оксфорді вийшло друком фундаментальне семитомне видання творів Чосера, підготовлене відомим медієвістом Волером Скітом (*Waler W. Skeat*)³⁰ – автором популярного й понині «Етимологічного словника англійської мови» (1879-1882). Унікальність згаданого перекладацького проекту полягала в тому, що, акумулювавши досвід сучасної йому світової медієвістики, В. Скіт реконструював Чосерові тексти в максимально близькому до середньовічних манускриптів вигляді (зокрема, для «Кентерберійських оповідок» він обрав Елсмерівський манускрипт). але при цьому намагався зробити їхній зміст зрозумілим для своїх сучасників. Цей творчий експеримент, за словами С. Елліса, може бути цікавим як приклад такої собі часткової модернізації: певне осучаснення архаїчних слів, ідіом та застарілих конструкцій сприяє проясненню смислу, але такий варіант не є перекладом у сучасному розумінні, адже сам Волер Скіт настільки глибоко занурений в оригінальний текст, що його Чосер потрапляє у часовий розлом між минулим і теперішнім³¹.

²⁹ Ibid.

³⁰ *Chaucer G. The Complete Works of Geoffrey Chaucer, edited from numerous manuscripts by the Rev. Walter W. Skeat (2nd ed.). 7 vols. – Oxford: Clarendon Press, 1899. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/1796>.*

³¹ *Ellis S. Chaucer at Large: The Poet in the Modern Imagination / Steve Ellis. – Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2000. – P. 101.*

V. Полемічна трибуна

Особлива роль В. Скита як популяризатора Чосера зумовлюється не стільки його власне перекладацькими інтенціями, скільки ґрунтовними і розлогими аналітичними розвідками, що супроводжують художні тексти, надаючи читачам детальну інформацію про специфіку вимови, синтаксису і просодії чосерівських часів. Разом із глосаріями, які висвітлюють семантичні розбіжності конкретних лексем на різних етапах розвитку мови, ці академічні за змістом, але цілком доступні за формою викладу матеріали допомагають читачеві глибше зрозуміти середньовічні твори та відкривають можливість прочитання чосерівських віршів уголос. Це, у свою чергу, дозволяє повною мірою осягнути масштабність мистецьких здобутків середньовічного автора, чия поетична велич тривалий час затінювалася апологетикою суто змістових аспектів його творчості.

На останню чверть XIX – початок XX ст. припадає і своєрідний видавничий бум, внаслідок якого з'явилося чимало дитячих книжок, де популяризувалися «Кентерберійські оповідки». Одна за одною, приміром, виходили адаптації Чосера, здійснені у вікторіанському стилі. В них середньовічний поет поставав добродієм джентльменом-наставником молоді та вихователем чеснот. Тож цілком природно, що Г.Р. Гевейс (*Mrs. H.R. Haweis*) – авторка книжки «Чосер для дітей: Золотий ключ» (*“Chaucer for Children: A Golden Key”*, 1877) – та Френсіс Сторр (*Francis Storr*) і Гейвіс Тернер (*Hawes Turner*), які у співавторстві видали переказ «Кентерберійські дзвони» (*“Canterbury Chimes”*, 1878), взагалі оминули увагою фаблію та не включили до своїх збірок ті фрагменти, де наявні еротичні мотиви або йдеться про гріховні пристрасті. При цьому Г.Р. Гевейс, як стверджує Стів Елліс, ще й свідомо посилила антиклерикальність окремих оповідок, надавши їм відверто

антикатолицького звучання³². Що стосується Ф. Сторра і Г. Тернера, то вони, за їх власним зізнанням, відмовилися від історій, де зображені сексуальні вади і збочення, через те, що юні читачі не можуть зрозуміти таких речей, поки не подорослішають, «але краще б їм взагалі ніколи такого не знати»³³.

Така вибірковість і вільне поводження з композиційною структурою Чосерового твору зберігалася практично у всіх дитячих адаптаціях наступних десятиліть. У «Простих переказах Чосерових історій» (*“Chaucer’s Stories Simply Told”*, 1884), що вийшли з-під пера Мері Сеймур (*Mary Seymour*), середньовічний автор поставав перед читачами то як такий собі незіпсований життям дотепний хлопчина, то як нудний моралізатор, що закликав до праведної поведінки. Дженет Келмен (*Janet Kelman*) у своїй адаптації 1906 року навіть змінила назви чосерівських оповідок, відмовившись від принципу атрибуції за оповідачем-прочанином на користь винесення у заголовок імені протагоніста тієї чи іншої історії. У читачів «Дитячої книжки від Чосера» (*“A Child’s Book of Chaucer”*, 1927), в основу якої була покладена уже згадувана перша адаптація Ч.К. Кларка, складалося враження про твір середньовічного поета як про таку собі суміш високого роману, авантюрної повісті й казки³⁴, що значно збіднювало, чи навіть спотворювало уявлення про жанрову палітру Чосерового оригіналу.

Завдяки появі великої кількості текстів-адаптацій юний читач отримував можливість долучитися до найвідомішого з-поміж Чосерових творів, який на початку ХХ ст. було включено до шкільних програм. Втім, при цьому відбувалася й певна деформація

³² Ibid. – P. 50.

³³ Цит. за *Ellis S. Op. cit.* – P. 54.

³⁴ *Ellis S. Op. cit.* – P. 47.

V. Полемічна трибуна

загального бачення «Кентерберійських оповідок», що зумовлювалася самим характером тогочасних адаптацій, які суттєво відрізнялися від Чосерового першоджерела через вилучення окремих оповідок, жанрових форм, тем і мотивів, а також внаслідок руйнації композиційної структури та відмови від віршованого наративу.

Новий сплеск інтересу до «Кентерберійських оповідок» у неакадемічній читацької аудиторії припадає на середину ХХ століття. У 1948 році вийшло друком фундаментальне видання вибраних оповідок з підрядковим перекладом сучасною англійською мовою, здійсненим Вінсентом Ф. Гоппером (*V.F. Hopper*) – професором Університету Нью-Йорка³⁵. При перекладі Чосера, зазначає він у передмові, треба обов'язково пам'ятати про «одну специфічну проблему, зумовлену тим, що Чосер писав мовою, яка є дуже близькою до сучасної англійської, але далеко не завжди виявляється достатньо зрозумілою і читабельною. Буквальний переклад завдає мові Чосера навіть більшої шкоди, ніж та, якої він міг би завдати, якби поет писав іноземною мовою. До того ж, відмінність між Чосеровою англійською і сучасною англійською є настільки очевидною, що фрази, які виглядали цілком природно за часів Чосера, сьогодні видаються кострубатими та недоречними в сучасному мовленні. Цієї проблеми можна уникнути, якщо звертатися до вільного перекладу, але й таке рішення здається невиправданим, адже, якщо здійснюється насильницька модернізація, то це неодмінно призводить до втрати індивідуальності поета. І як наслідок, сам Чосер також стає малозрозумілим»³⁶.

³⁵ *Hopper V.F.* Chaucer's Canterbury Tales an Interlinear Translation (selected) / V. F. Hopper. – Woodbury, New York, 1948. – 448 p.

³⁶ *Hopper V.F.* Preface / V. F. Hopper // *Hopper V.F.* Chaucer's Canterbury Tales an Interlinear Translation (selected). – Woodbury, New York, 1948. – P. vi.

Спираючись на власний досвід читання та викладання Чосера, В. Гоппер зауважував, що постійно звертатися до глосарія або словника – незручно і нерационально, набагато легше і для ока, і для вуха йти за оригіналом, підглядаючи у підрядник там, де слова здаються малозрозумілими³⁷. До свого видання він включив Загальний Пролог, а також оповідки Лицаря, Ігумені, Монаха з монастиря, Продавця реліквій, Жінки з Бату та Франкліна. Усі оповідки, окрім першої, мають власні Прологи, а розповідь Монаха ще й Епілог. Свій вибір перекладач пояснював прагненням продемонструвати читачам розмаїтість Чосерових історій, зберігши при цьому зв'язок між ними³⁸.

У тому ж таки 1948 році з'явився і прозовий переклад американського медієвіста Роберта М. Люмянськи (*R.M. Lumiansky*). У передмові до цього видання відомий поет і літературний критик Марк ван Дорен, наводячи резони, які спонукали перекладача віддати перевагу прозі, зазначав: «Тільки найвидатніші поеми можуть бути перекладені без втрат, або принаймні без фатальних втрат, на які наражаються більшість творів, тільки-но вони наважуються заговорити іншою мовою. Більшості поем судилося жити лише у їхній власній мові. І вони є вишуканою стравою для тих, хто цю мову знає. Але зовсім інша річ, коли йдеться про твори Гомера або Данте, чиє життя проживається серцем і розумом, і чия краса розквітає скрізь, де є люди, здатні її відчутти. Те ж саме у різних країнах нам кажуть і про Шекспіра. Це стосується і Чосера, чия мова сприймається як іноземна навіть сучасними носіями англійської, ... але зображене у його творах життя настільки зачаровує, що немає сил цій чарівності опиратися. Все, що кожному з нас потрібно – це мати хоча б п'ятдесятивідсотковий

³⁷ Ibid. – P. viii.

³⁸ Ibid. – P. xv.

V. Полемічна трибуна

шанс почути, як говорить Чосер, як він розповідає свої історії. Хоча б п'ятдесятивідсотковий шанс! Не думаю, що до цього часу у нас такий шанс був. І якщо завдяки перекладу Р. Люмянськи ймовірність отримати такий шанс збільшується, то це тільки тому, що переклад прозовий»³⁹.

Сам же перекладач у власній передмові наголошував, що у виборі між віршованою і прозовою формами керувався насамперед прагненням відтворити те, завдяки чому ця «людська комедія» (як нерідко називають твір Чосера) здатна дарувати читачам величезне задоволення, тобто гумор гамірливих вулиць Лондона XIV століття, його розмовні ідіоми, з яких згодом виростали і Шекспір, і сучасна американська ідіоматика. А це, на думку Р. Люмянськи, можна відтворити тільки у прозовому перекладі⁴⁰.

Втім, уже наступного року з'явилися поетичні версії окремих частин «Кентерберійських оповідок» сучасною англійською мовою, що ввійшли до збірки «*The Portable Chaucer*»⁴¹ (1949), перекладачем і видавцем якої був Теодор Моррісон (*Theodore Morrison*). Це видання включало також деякі інші твори середньовічного генія, зокрема поему «Троїл і Крессіда», фрагменти з «Книги герцогині» та «Пташиного парламенту», а також ґрунтовну бібліографію наукових праць, присвячених аналізу його творчості. Перекладаючи Чосерові оповідки,

³⁹ Doren M. van. Preface / Mark van Doren // *The Canterbury tales of Geoffrey Chaucer. A new Modern English prose translation by R. M. Lumiansky.* – N.-Y. : Washington Square Press, 1954. – P. vii.

⁴⁰ Lumiansky R.M. Some Introductory Observations for the Modern Reader of *The Canterbury tales* / R. M. Lumiansky // *The Canterbury tales of Geoffrey Chaucer. A new Modern English prose translation by R. M. Lumiansky.* – N.-Y. : Washington Square Press, 1954. – P. xiii.

⁴¹ *The Portable Chaucer* / Selected, translated and edited by Theodore Morrison. – New York: The Viking Press, 1949.

Моррісон намагався відтворювати насамперед їхню поетичну форму та схему римування.

У 1951 році вийшов друком поетичний переклад⁴² Невіла Когхілла (*Nevill Coghill*) – романіста і театрального режисера, який був блискучим знавцем англійської літератури, викладав в Оксфорді, разом з Дж.Р.Р. Толкінім та К.С. Льюїсом входив до славнозвісного філологічного гуртка інклінгів. Біля витоків творчого задуму перекладача стояло, з одного боку, захоплення давніми текстами, суто науковий інтерес до яких вилився у низку наукових праць, а з іншого – замовлення радіокомпанії BBC, що планувала підготувати ряд радіопередач з читанням віршованого тексту «Кентерберійських оповідок».

Переклад Н. Когхілла мав великий успіх не лише у читачів і радіослухачів: у 1968 році вийшов у світ однойменний мюзикл, що здобув нагороди на престижних фестивалях у кількох номінаціях. На думку Дж. Джибалді, цей переклад читабельний, точний та відповідає оригіналові за ритмомелодикою⁴³. Щоправда, в ньому представлено не повний текст «Кентерберійських оповідок», а лише частина – Загальний Пролог та декілька історій.

Версифікаційні характеристики цієї перекладацької версії оцінюються зазвичай доволі високо. Чосерознавці визнають, що, на відміну від свого попередника в царині віршованих перекладів (1934) Дж. Ніколсона (*J. Nicolson*), який заради рими привніс у текст Чосера багато слів і образів, які спотворюють оригінал, Н. Когхілл виявив себе професіоналом високого гатунку. Тим не менш, одразу після виходу перших радіопрограм, в яких прозвучали віршовані переклади «Кентерберій-

⁴² *Chaucer G. The Canterbury Tales / Geoffrey Chaucer / Translated into Modern English by Nevill Coghill. – London : Penguin Books, 1977.*

⁴³ *Gibaldi J. Op. cit. – P. 11.*

V. Полемічна трибуна

ських оповідок», здійнялася хвиля критики. Щоправда, її об'єктом, за твердженням С. Елліса, була не майстерність перекладача, а сам задум осучаснення класичного тексту⁴⁴.

У 1964 році побачило світ білінгвальне видання «Кентерберійських оповідок», яке підготували А. Кент Гайт (*A. Kent Heatt*) та Констанс Гайт (*Constance Heatt*). На лівій сторінці у цій книзі розміщено текст мовою Чосера, а на правій – сучасною англійською мовою. Видання містить глосарій, а в тексті наявні позначки біля тих слів, що представлені в глосарії. Крім того, тут є також написана видавцями передмова, яка розповідає про Чосера та його епоху.

Одним із найзавзятіших перекладачів «Кентерберійських оповідок» у ХХ ст. вважається Девід Райт (*David Wright*), який у 1964 році опублікував прозову версію твору, а згодом – у 1985-му – віршований варіант. У першому виданні він спробував поєднати середньо-англійську мову із сучасною, але спроба ця виявилася невдалою: його текст подекуди справляв враження мішанини і важко читався. Залишившись невдоволеним результатами свого прозового експерименту, Д. Райт протягом двадцяти років самовіддано працював над віршованою версією. Втім, на догоду рими він іноді так сильно зловживав перекладацькими трансформаціями та надмірно модернізував лексику першоджерела, що робив його невпізнаваним. Дослідник С. Елліс вкрай критично оцінює цей поетичний «експеримент», називаючи його «претензійною постмодерною деконструкцією Чосера», «курйозним випадком боротьби перекладача з першоджерелом, боротьби, що змушує коливатися між раболіпством і повстанням»⁴⁵.

⁴⁴ *Ellis S. Op. cit. – P. 111.*

⁴⁵ *Ellis S. Op. cit. – P. 114.*

У 1993 році світ побачив ще один перекладацький проект, автором якого став Рональд Р. Еккер (*Ronald Ecker*). Цей дослідник працював над своїм перекладом протягом 20 років, поставивши за мету бути максимально вірним оригіналові як в поетичних рядках, так і в прозі. Біля витоків його творчого задуму стояв викладацький досвід. Працюючи в Університеті Флориди, він зіткнувся з тим, що жоден з існуючих на той час перекладів Чосера сучасною мовою не відтворював належним чином поетичної віртуозності митця. Саме на відтворення ритмомелодики середньовічного оригіналу і спрямував свої зусилля Рональд Еккер. За зізнанням перекладача, його версія не претендує на повну і адекватну передачу поетичних властивостей оригіналу, однак вона «ґрунтується на припущенні, що якісний переклад римованої поезії Чосерівських віршованих «Кентерберійських оповідок» теоретично можливий, і така мета варта того, щоб до неї прагнути»⁴⁶.

Підсумовуючи викладене, хотілося б процитувати резюме Петера Бейдлера (*Peter G. Beidler*): «Як би не старалися Чосерові перекладачі, і якими б вправними вони не були, їхні тексти все одно не настільки гарні, як оригінал»⁴⁷. Водночас, слід визнати, що це аж ніяк не заперечує доцільності внутрішньомовного перекладу «Кентерберійських оповідок». Адже саме він створює можливості для розширення кола шанувальників середньовічного поета за рахунок долучення тих пересічних читачів, які не мають спеціальної

⁴⁶ *Ecker R.L., Crook E.J.* Preface to the 1993 Printed Edition / R. L Ecker , E. J. Crook // Geoffrey Chaucer. The Canterbury Tales. A Complete Translation into Modern English Ronald L. Ecker and Eugene J. Crook. URL: <http://arequipa.byethost7.com/preface.html>.

⁴⁷ *Beidler P.G.* Chaucer and the Trots: What to Do about Those Modern English Translations / Peter G. Beidler. – The Chaucer Review. – 1985. – Vol. 19. – No. 4 (Spring,). – P. 300.

V. Полемічна трибуна

лінгвістичної підготовки, та школярів, які знайомляться з адаптованими версіями оповідок ще в юному віці.

Крім того, завдяки таким перекладам зростає популярність Чосера як оригінального автора, чий доробок може бути цікавим сучасній людині. Саме осучаснені тексти обираються зазвичай матеріалом для різного роду міжсеміотичних перекладів – екранізацій, мультиплікаційних версій, театральних постановок і музичних інтерпретацій (мюзикли, пісні, реп-композиції та ін.), які створюються за мотивами «Кентерберійських оповідок». Згаданий аспект, безперечно, вартий окремої уваги, оскільки перенесення літературно-художнього твору в іншу знакову систему є надзвичайно цікавим різновидом проактивної інтерпретації, таким собі творчим діалогом з автором першоджерела. В процесі такої «співтворчості», яка, по суті, долає когнітивні бар'єри, що виникають через хронологічну віддаленість змальованого у творі Чосера світу, нашу необізнаність щодо окремих культурних практик і нерозуміння певних конвенцій Середньовіччя, відбувається актуалізація запитуваних сучасною свідомістю смислів класичного тексту.

І зрештою, сам досвід створення внутрішньомовних перекладів має беззаперечну цінність для гуманітарного дискурсу, оскільки вони відображають не тільки специфіку очікувань реципієнта та його смаки, а й ті вимоги до перекладацьких імперативів, які панують на певних етапах розвитку перекладацтва.